

Pénzügyi kultúra vizsgálata középiskolás tanulók körében

© Kovács Ildikó Éva, © Mészáros Aranka

Szent István Egyetem, Gödöllő

Kovacs.Ildiko.Eva@gtk.szie.hu, Meszaros.Aranka@gtk.szie.hu

Az elmúlt években számos kezdeményezés irányult Magyarországon a fiatalok pénzügyi ismereteinek fejlesztésére. A téma társadalmi és oktatáspolitikai fontosságát jelzi, hogy maga Hoffmann Rózsa, korábbi köznevelésért felelős államtitkár mutatott rá, hogy Magyarországon a fiataloknak és a felnőtteknek egyaránt csekélyek a pénzügyi, gazdasági ismeretei, és a tanulókat nemcsak a pénzügyi ismeretekre, hanem azok gyakorlati alkalmazására is meg kell tanítani, egyúttal szükségesnek tartotta a tanárképzés és továbbképzés ilyen irányban való fejlesztését is. A 2012 áprilisában elfogadott Nemzeti alaptanterv lehetővé tette, hogy a pénzügyi, gazdasági ismeretek bekerülhetnek a tananyagba. A fiatalok pénzügyi kultúrájának fejlesztésében fontos kezdeményezésnek számít továbbá az OTP Fáy András Alapítvány oktatási programja, és az MNB és a BÉT szakmai támogatásával létrehozott Pénziskola portál is. Ezek sorát erősíti a TÁMOP-3.1.2-12/2 „A Te pénzed – a Te jövőd! Tudd, értsd, kezeld! A pénzügyi tudatosság fejlesztése a 15-17 éves korosztály számára” című, digitális tananyag fejlesztését megcélzó, pályázat is, melynek keretében készült el a jelen referátumunkban bemutatott kutatás is. Tanulmányunkban először bemutatjuk az elmúlt évek témához kapcsolódó magyarországi kutatási eredményeit, majd a 10-11. osztályába járó tanulók körében végzett kérdőíves kutatásunkat, melyben a pénzügyi ismeretek, a pénzzel való bánásmód, a takarékosági hajlandóság, a pénz családi beszélgetésekben való jelenléte, valamint az anyagi helyzettel való elégedettség közötti összefüggéseket, valamint azt vizsgáltuk, hogy kiknek a segítségére számítanak leginkább a tanulók a pénzzel való bánásmód megtanulásában.

A pénzügyi tudatosság fontossága

A magyar középkorú felnőtt generációk pénzzel kapcsolatos meghatározó élményei a rendszerváltás előtti időszakra esnek, és problémáiknak nagy részét az okozza, hogy ismereteik, jártasságuk ebből a korból származik. Pénzkezelési szokásaikra ez a mai napig valószínűleg hatással van, miközben napjainkban egy pénzközpontú, piacgazdasági környezetben kell helytállniuk, és adekvát pénzügyi döntéseket hozniuk. A 2008-ban kirobbant, hazánkban 2009-2010-től egyre fokozódó hatásokat kiváltó világgazdasági válság Magyarországon egyértelművé tette, hogy az embereknek elmélyültebb pénzügyi ismeretekre, jártasságra és gondolkodásmód-váltásra van szükségük

(Mészáros, 2012). Nap, mint nap tanúi vagyunk annak, hogy a lakosság pénzügyi ismereteinek hiánya és az ebből eredő helytelen pénzügyi döntések, nemzetgazdasági szinten összegződő, kulmináló problémákhoz vezetnek, elég, ha csak a deviza alapú hitelek körül kialakult helyzetre gondolunk. A pénzügyi magatartáshoz kapcsolódó kutatási és oktatási projektek ezért kiemelt jelentőséggel bírnak nem csak Magyarországon, hanem a környező országokban egyaránt (Kovács et al., 2013).

A téma társadalmi, oktatáspolitikai fontosságát bizonyítja, hogy 2012. október 16-án Hoffmann Rózsa, az Emberi Erőforrások Minisztériumának köznevelésért felelős államtitkára arról beszélt, hogy Magyarországon a fiataloknak és a felnőtteknek egyaránt „rendkívül csekélyek” a pénzügyi, gazdasági ismeretei. Az államtitkár közölte, hogy az általános és középiskolás diákokat meg kellene tanítani a pénzügyi ismereteken kívül azok gyakorlati alkalmazására is. Elmondta azt is, hogy Európa szinte valamennyi oktatásügyért felelős minisztere egyetért abban, hogy a 2008-ban kezdődött válságot el lehetett volna kerülni, vagy legalábbis hatásaiban csökkenteni, ha a lakosság sokkal tudatosabban és nagyobb szakértelemmel dönt a pénzügyeiben. Szükségesnek mondta továbbá a tanárképzés, illetve továbbképzés ilyen irányú továbbfejlesztését, hiszen – mint fogalmazott – a mai tanárnemzedék pénzügyi ismeretei „meglehetősen alacsony fokúak”. Domokos László, az Állami Számvevőszék elnöke a sajtótájékoztatón azt hangoztatta: „mindenkinek meg kell tanulnia bánni a pénzzel”. Ezért is oly fontos, hogy a 2012 áprilisában elfogadott Nemzeti alaptanterv (NAT) és az erre felépülő kerettantervek több módon és helyen gondoskodnak arról, hogy a pénzügyi, gazdasági ismeretek ellenőrzött módon bekerülhetnek a tananyagba.

A témában végzett fontosabb magyarországi kutatások

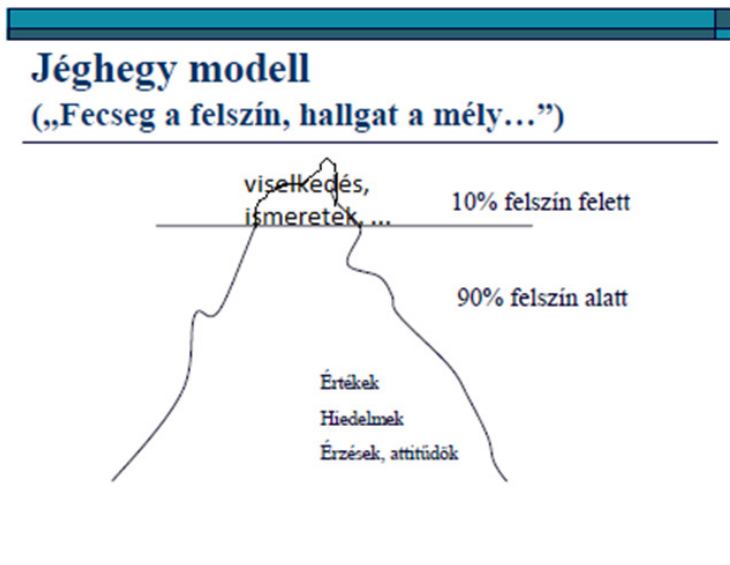
Az utóbbi években Magyarországon is egyre több pénzügyi viselkedéssel és a pénzügyi ismeretek felmérésével foglalkozó kutatásról olvashatunk, amelyek felhívják a figyelmet a fiatalok pénzügyi tájékozottságának hiányos voltára, és a téma oktatásba való bevezetésének szükségességére.

2006 őszén a *Pénzügyi kultúra projekt* keretében a *Magyar Nemzeti Bank* megbízásából közvélemény-kutatás készült a fiatalok pénzügyi jártasságáról: 14-30 éves fiatalok vizsgálatával feltárták tájékozottságukat az általános pénzügyi ismeretekre, valamint a pénzügyi stabilitás szempontjából kiemelt témákra (hitelezés, nyugdíj-előtakarékosság, pénzforgalmi szolgáltatások, bankkártya-használat) vonatkozóan. A kutatás eredményei szerint a fiatalok nem ismerik megfelelő mértékben a pénzügyi alapfogalmakat és a pénzügyi termékek kondícióit. A kutatók ebben a tanulmányban felhívták a figyelmet arra a tényre is, hogy a vizsgált személyek több mint egyharmada nem volt képes a forint- és a deviza alapú hitelek kockázatának reális megkülönböztetésére, a válaszadók 25%-a pedig az árfolyamváltozás hatásának megítélésére.

A *Budapesti Corvinus Egyetem* kutatócsoportja (Husz & Szántó, 2011) szerint a témához kapcsolódó eddigi magyarországi – főleg pénzügyi – kezdeményezések szűken használják a pénzügyi kultúra fogalmát, és a kultúra látható, felszíni rétegére, főleg a pénzügyi ismeretekre és viselkedés

fejlesztésére fókuszálnak. A szerzők *Selfridge és Sokolik* „jéghegy-modelljét” alapul véve (Selfridge & Sokolik, 1975) hangsúlyozzák, hogy bár a pénzügyi kultúra esetén is a jéghegy csúcsa – azaz a pénzügyi viselkedés, életmód, szokások, hagyományok – közelíthető meg legkönnyebben, ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk a jéghegy „víz alatti részéről”, azaz a pénzzel kapcsolatos gondolkodásmódról, filozófiákról, ideológiákról, értékekről, feltételezésekről, elvárásokról, attitűdökről sem (Mészáros, 2012).

1. ábra: A kultúra jéghegy modellje – *Selfridge és Sokolik* (1975) alapján

A *GfK Hungária 2012-es felmérése szerint*, arra a kérdésre, hogy „Mennyire érzi magát jól informáltként pénzügyekben?”, 5 fokú skálán megítélve a válaszok átlaga a 15-16 évesek esetében 1.78, míg a 17-18 éveseknél 2.2. A kutatás alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a fiatalok alapvetően nem tartják magukat jól informáltaknak a pénzügyekben, továbbá a kutatásból az is kiderült, hogy a pénzügyi szerződések aránya kevés, és a pénzügyekkel szemben ellenséges attitűdök jellemzőek (Bacher, 2012).

Az *Econventio Kerekasztal Közhasznú Egyesület* és a *Szegedi Tudományegyetem* 2012-es közös kutatásának eredménye azt mutatja, hogy a középiskolások átlagteljesítménye a pénzügyi kultúra tudástervezten 45 százalékos. A diákok jelentős része nem tanult pénzügyi ismereteket az iskolában, akik pedig tanultak, azoknak egy része nem tudja a tárgyi tudást a hétköznapi életben alkalmazni. A kutatás szerint a fiatalok *pénzügyi ismereteiket legfőképpen az otthon látottakból (40%)*, az iskolában tanultakból (20%), internetes forrásokból (10%) és a saját tapasztalataikból (10%) merítik. Tanulságos eredmény, hogy a fiatalok 64%-a fontosnak tartja, hogy tegyen félre az ember, ha megkapja fizetését. Érdekes nemi különbség, hogy a spórolást feleslegesnek tartók 60%-a férfi. A vizsgálat eredményei szerint ugyanakkor a pénzügyi kultúra tudástervezten a fiúk teljesítménye szignifikánsan jobb volt, mint a lányoké és jobb volt azoknak a teljesítménye, akik az internetre, illetve az iskolában hallottakra próbáltak támaszkodni, mint azoké, akik otthonról szerezték ismereteiket. A felmérés végén a kutatók egyrészt fontosnak tartják a

pénzügyi ismeretek bevezetését, másrészt pedig a gyakorlatiasság fokozását a pénzügyi oktatáson belül.

Az *OECD 2012-es kutatása* (4 kontinens 14 országában) szociodemográfiai jellemzők alapján vizsgálta a pénzügyi ismeretek, viselkedés és a – pénzügyi kultúra, különböző aspektusaira vonatkozó – attitűdök terén megmutatkozó különbségeket (Atkinson & Messy, 2012). A pénzügyi kultúra a tudatosság, ismeretek és viselkedések kombinációja, amelyekre szükség van a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához, az egyéni pénzügyi jólét eléréséhez. A posztoszocialista országok közül Magyarországon kívül Csehország, Lengyelország és Észtország vett részt a kutatásban. Miközben a viselkedés jelentős hatással van az egyén pénzügyi jólétére, az eredmények azt mutatják, hogy bár a magyarokra átlag feletti pénzügyi alapismeretek, ugyanakkor jóval átlag alatti pénzügyi viselkedés a jellemző. Ez azt jelenti, hogy a megtanult ismeretek szélesek, ugyanakkor ez üres, nem alkalmazható tudás, amelynek hiányában, a pénzügyekben való eligazodás, a tudás alkalmazása nehézkes. Magyarországon a pénzügyi ismeretek mutatószáma, azaz az, hogy a megkérdezettek mennyire vannak a különböző pénzügyi ismeretek, fogalmak birtokában, a vizsgált országok között a legmagasabb, ezzel szemben a pénzügyi viselkedés pontszáma a többi vizsgált országhoz viszonyítva alacsony. (Háztartási költségvetést például a magyarok 31%-a vezet csak, és mindössze 27%-uk tett félre illetve fektetett be pénzt az előző év során (míg Csehországban 72%, Észtországban 36%, Lengyelországban 51% a megtakarítók aránya), és a vizsgált minta kevesebb, mint fele tájékozódik pénzügyi termék vásárlása előtt a piaci lehetőségekről. Érdekes eredménye a kutatásnak, hogy maga a jövedelem nincs hatással a pénzügyi kultúra szintjére, azaz arra, hogy az adott egyén pénzügyi ismeretei milyen színvonalúak, illetve hogy milyen pénzügyi attitűdjei alakulnak ki.

A tanulmány arra is rámutat, hogy az alaposabb, szélesebb pénzügyi ismeretekkel rendelkező válaszadók pozitívabb pénzügyi viselkedést mutatnak minden vizsgált országban, hasonlóképpen a pozitív pénzügyi attitűd pozitív pénzügyi viselkedést eredményez. Ha valaki például pozitív attitűdöt mutat a jövő érdekében történő megtakarításokkal szemben, akkor nagyobb a valószínűsége annak, hogy ez a megtakarító magatartásban is meg fog nyilvánulni. Az attitűdök és preferenciák a pénzügyi kultúra fontos elemei, a tanulmány készítői külön felhívják a figyelmet a *pénzügyi attitűdök vizsgálatának fontosságára*, amely eddig kevésbé volt jellemző a téma kutatása során (Atkinson & Messy, 2012).

Pénzügyi attitűd – pénzügyi szocializáció

Jelen kutatásunk egyik fő célja – a pénzügyi jéghegy modell alapján az eddig viszonylag ritkán vizsgált – a pénzügyi döntéseket hosszabb távon is alakító, felszín alatti területek tudatosítása: a pénzügyi önismeret, ezen belül a pénzügyi szocializáció (szülőktől és nevelőktől átvett, pénzzel kapcsolatos gondolkodási és viselkedésminták), érzések, meggyőződések, hiedelmek, preferenciák, attitűdök felszínre hozatala. Alapvetően ezek határozzák meg a lakosság pénzügyi viselkedését, amelynek fejlesztése – mint azt az OECD

magyarországi kutatása is bizonyítja – kiemelt jelentőségű. Hazánkban már eddig is számos kezdeményezés irányult a pénzügyi *ismeretek* fejlesztésére, ilyen például az OTP Fáy András Alapítvány oktatási programja középiskolások számára, vagy a Pénziskola portál, mely szintén a pénzügyi-gazdasági ismeretek középiskolai oktatása érdekében jött létre az MNB és a BÉT szakmai támogatásával. Ezek közé tartozik a TÁMOP-3.1.2-12/2 új tartalomfejlesztéseket megcélzó, „A Te pénzed – a Te jövőd! Tudd, értsd, kezeld! A pénzügyi tudatosság fejlesztése a 15-17 éves korosztály számára” című pályázat is, melynek keretében készült el a jelen cikkünkben bemutatott kutatás is. Bár az OECD kutatás kognitív, ismereti szinten jó eredményeket mutatott, ugyanakkor a további oktatási programokban fokozott figyelmet kell szentelni a pénzzel kapcsolatos *attitűdöknek*, ugyanis a viselkedésünk hátterében ezek húzódnak meg.

Attitűdjeink szociálpszichológiai értelemben egy adott attitűdtárgyhoz való értékelő viszonyulásunkat jelentik (Halász, Hunyady & Marton, 1979), ez alapján a *pénzügyi attitűdnek* a pénzzel, pénzügyekkel kapcsolatos értékelő viszonyulásunkat nevezhetjük (Mészáros, 2012). Az attitűdöknek három komponense különíthető el: kognitív, azaz megismerési, affektív, azaz érzelmi és a viselkedési összetevő. Az attitűdkutatások rámutattak arra, hogy az értékelő viszonyulás e három tényezője együtt alakul, s így biztosítja a személyiség konzisztens viszonyulását egy adott dologhoz. Fontos kutatási eredmény, hogy ha az attitűd egyik összetevőjére hatunk, változni fog a másik is (Rosenberg, 1960), ezért a nem kívánatos pénzügyi viselkedés megváltoztatásához először meg kell ismerni a pénzügyi attitűd összetevőit.

A témában született eddigi szakirodalmakban a kutatók általában csak egy, ritkán két attitűd összetevőt vizsgáltak (Yamauchi & Templer, 1982). Tudomásunk szerint mindeztől *Tang* (1997) tanulmánya volt az egyetlen, ami a pénzügyi attitűd mindhárom komponensét vizsgálta. Az eddigi kutatásokban a legnagyobb hangsúly az érzelmi komponensen volt (jószág, gonoszság megkülönböztetése), kisebb súly volt a kognitív (pénzhez való hozzáállás, vélemény) és a viselkedési komponenseken (Furnham & Argyle, 1998).

Mindenkiben élnek hiedelmek, előítéletek, feltételezések a pénzzel kapcsolatban is. Ehhez először elsősorban a családból, a szűkebb környezetünkből, a számunkra fontos személyektől kapunk mintákat, ezek mellett az oktatási intézményekből, a médiából, a társadalomból, a minket körülvevő tágabb világból is érkeznek információk (Klontz et al., 2008). A pénzhez fűződő viszonyunkat alapvetően befolyásolják azok a tapasztalatok, ahogy a felnőttek beszélnek, érznek és bánnak a pénzzel a környezetünkben, és a későbbiekben akaratlanul is ezeket a mintákat követjük, illetve néha „átveszve a ló túlsó oldalára”, elutasítjuk azokat (Mellan, 1997). Tudnunk kell róla, hogy mindkét magatartás a családi mintáktól való függést jelenti, ezért is olyan fontos az attitűdök tudatosítása, ugyanis csak ez után törekedhetünk – szükség esetén – a megváltoztatásukra (Mészáros, 2012).

A *Szent István Egyetemen* több száz egyetemi hallgató vizsgálatával lefolytatott kutatás (Kovács et al., 2013) is előtérbe helyezi a *pénzügyi attitűdök vizsgálatának fontosságát*. A pénzzel kapcsolatos attitűd mérésére az egyik leggyakrabban alkalmazott mérőeszköz, a *Yamauchi* és *Templer* (1982) nevéhez fűződő *MAS (Money Attitude Scale – Pénzügyi Attitűd Skála)* egyik

változata szolgált, aminek érvényességét számos országban ellenőrizték, így kínai, egyesült államokbeli, angol és mexikói mintán is (Tang, 1993; Furnham, 1984, 1996; Yamauchi & Templer, 1982; Roberts & Shepulveda, 1999). A kutatás bizonyította, hogy a MAS jól használható mérőeszköz a magyarországi pénz iránti attitűd és pénz-kultúra vizsgálatokban, megfelelően jelzi a különböző csoportok attitűdbeli eltéréseit.

Az eredmények sok tekintetben – a nemzetközi szakirodalomból ismertekhez – hasonló összefüggéseket mutattak a demográfiai jellemzők és a pénz iránti attitűd között. A pénzzel kapcsolatos attitűdöt leíró faktorok közül kiemelkedő fontossággal bírt a megtakarítási hajlandóságra, a költségek tervezésére és nyomon követésére vonatkozó MAS II faktor, az ebben megtestesülő „pénz-kultúra” az, aminek erősítésére a magánemberek, a pénzintézetek és az állam egyaránt törekednek. Elmondható, hogy a megkérdezetteket általában – kisebb vagy nagyobb mértékben – a takarékoság, pénzügyi előrelátás jellemzi, és bebizonyosodott, hogy a tudatos pénzhasználat összefügg a megtakarítási formák sokféleségével is. Az önmaguk jövőjéről gondoskodók több lábon állnak, és magától értetődően erősebb a pénzügyekhez való takarékos hozzáállásuk, valamint kevésbé jellemzi őket az ezekhez kapcsolódó szorongás, aggodalom. Mindez azt is mutatja, hogy a MAS II faktor – azaz a megtakarítási hajlandóság, mint attitűd – az egyének viselkedésben is markánsan megnyilvánul, amiből annak magatartás-előrejelző erejére is következtethetünk. Az ismeretekből, attitűdökből és viselkedésből kialakuló pénzügyi kultúra nélkülözhetetlen a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához, az egyéni pénzügyi jólét eléréséhez.

A kutatás célja

Jelen kutatásunkat azzal a céllal végeztük, hogy megvizsgáljuk, van-e összefüggés

- I. a pénzügyi tájékozottság és a vizsgált minta életkora, a takarékosági hajlandóság és a pénzzel való bánásmód megítélése között;
- II. a pénzügyekről történő családi diskurzus és az anyagi helyzettel való elégedettség, a pénzzel való bánásmód megítélése és a pénzügyi ismeretek szintje között;
- III. kiknek a segítségére számítanak leginkább a tanulók a pénzzel való bánásmód megtanulásában és befolyással van-e erre a pénzügyekről történő családi diskurzus gyakorisága.

Kutatásunk egy 4 kérdéscsoportot magában foglaló kérdőívben alapult. A kérdéscsoportok a következők:

- a tanuló demográfiai adatai (nem, életkor, évfolyam, lakóhely)
- pénzügyi fogalmak ismerete
- pénzzel való bánásmód (megtakarítási és vásárlási szokások, valamint az arra gyakorolt – szülői, környezeti – hatások)
- anyagi helyzettel való elégedettség

A kérdőíves felmérésben 511 középiskolai tanuló vett részt. A tanulók kb. fele-fele arányban jártak 10. és 11. évfolyamba, 53%-uk 10., míg 47%-uk 11. évfolyamos volt. A kérdések megválaszolásánál a legtöbb esetben viszonylag alacsony a hiányzó válaszok aránya. Ennek megfelelően általában 480-511 közötti válasz került feldolgozásra, ahol ettől eltérés van, külön jeleztük a szövegben.

Bár a minta összetétele és elemszáma nem tekinthető reprezentatívnak a magyar középiskolások összességére nézve, azt gondoljuk, hogy jó betekintést nyújt az adott korosztály véleményének, pénzügyekkel kapcsolatos ismereteinek és attitűdjének megismeréséhez.

Megállapításainkat leíró statisztikákkal (gyakoriság, eloszlás, átlag, szórás), és keresztábra elemzésekkel alapoztuk meg, amelyeket esetenként varianciaanalízis (F-próba), szóráshányados, Khi-négyzet próba, Cramer's V mutató és Pearson-féle korrelációs hányados számítása egészít ki (a változók mérési szintjétől függően).

A kutatás hipotézisei

1.
 - A) Feltételezzük, hogy a pénzügyi fogalmak terén az idősebbek tájékozottabbak fiatalabb társaiknál.
 - B) A pénzügyi fogalmak ismerete (ami feltétele a pénzügyekben való jobb tájékozódásnak), pozitív összefüggésben van a takarékosági hajlandósággal.
 - C) Azok, akik úgy tartják magukról, hogy jobban bánnak a pénzzel, jobban birtokában vannak a pénzügyi ismereteknek is.
2. Véleményünk szerint, akiknél a pénzügyekről való családi diskurzus gyakoribb, azok
 - A) elégedettebbek saját és családjuk anyagi helyzetével,
 - B) úgy értékelik, hogy jól bánnak a pénzzel,
 - C) jobban birtokában vannak a pénzügyi ismereteknek.
3.
 - A) Feltételezzük, hogy a tanulók többsége általában a szülei segítségre számít abban, hogy megtanuljon, a pénzzel jobban bánni, és
 - B) akiknél a pénzügyekről való családi diskurzus gyakoribb, azok jellemzően inkább a szülők segítségére számítanak a pénzzel való bánásmód megtanulásában.

A kutatás eredményei, következtetések

1. A) *Feltételeztük, hogy a pénzügyi fogalmak terén az idősebbek tájékozottabbak fiatalabb társaiknál.*

Eredményeink szerint a *pénzügyi fogalmak terén az idősebbek valamivel tájékozottabbak*, a 11. osztályosok átlagosan, valamivel több, mint 7 fogalmat ismernek a 9-ből, a 10.-esek átlaga 6,6, azonban a szórás-értékek elég jelentős egyéni eltéréseket mutatnak, különösen a 11. osztályosok esetében (1.

táblázat). Az F-próba (ANOVA) szignifikáns kapcsolatot mutat az évfolyam és a pénzügyi fogalmak ismerete között (Szig. = 0,003). A válaszok a 0 és 9 érték között szóródnak, a minta mediánja és módusza is a 7-es érték, a válaszadók 83%-a adott legalább hat jó választ.

Az eredmények alakulása valamelyest tükrözi a pénzügyi-gazdasági fogalmak, közgazdasági ismeretek bizonyos tantárgyakban való megjelenését. Jó példa erre a földrajz tantárgy, amelynek – a központi tartalmi szabályozóknak megfelelően – éppen 10. évfolyamos tananyaga tartalmaz érdemi közgazdasági ismereteket. A kérdőívünket eleve úgy állítottuk össze, hogy a tanulók a kerettantervben szereplő fogalmakkal, folyamatokkal iskolai feladatlapokból ismerős feladatokban szembesüljenek. A közgazdasági tartalmak – a földrajz tantárgy esetében – a 10. évfolyam tananyagának második felében, általában tavasszal kerül elő, míg a felmérés őszi időszakban zajlott, így könnyen mérhetővé váltak az évfolyamok közötti különbségek. Ennek oka, hogy a 11. évfolyamos tanulók a kérdőívben szereplő fogalmakkal közoktatási keretek között már találkoztak, tanultak ezekről, ellenőrzésre is került tudásuk, míg a 10. évfolyamosok közoktatási keretek között még nem ismerkedtek meg az érintett fogalmakkal.

Összességében elmondható, hogy a fogalmak ismerete igen jó szinten áll, kérdés, hogy ehhez milyen pénzzel kapcsolatos attitűdök és viselkedés társul.

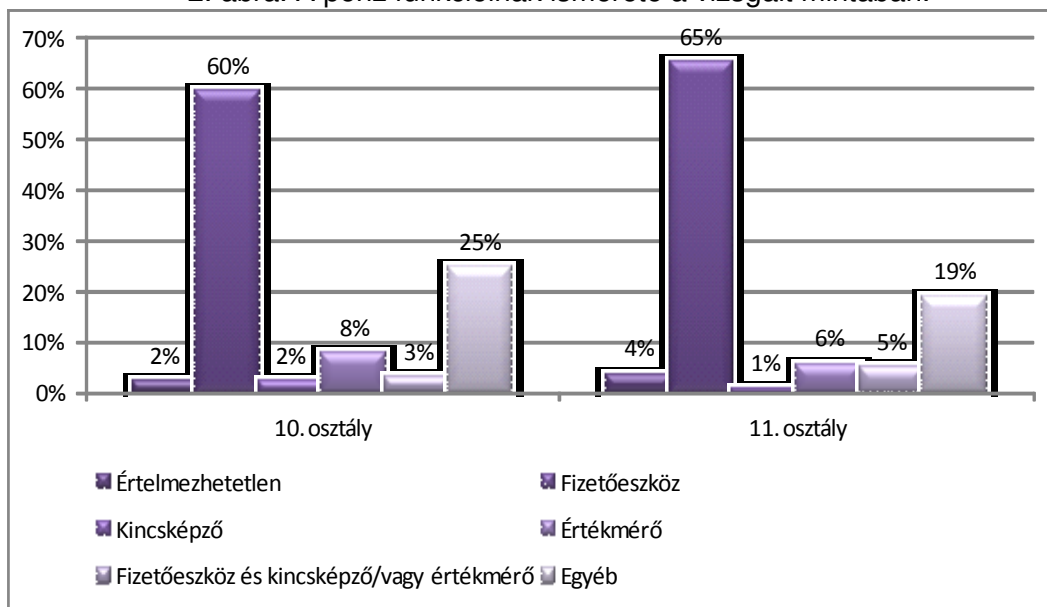
1. táblázat. Pénzügyi fogalmakra adott helyes válaszok átlaga évfolyamonként

<i>Pénzügyi fogalmak - helyes válaszok átlagos száma</i>				
Évfolyam	Átlag	N	Std. Szórás	%
10	6,59	281	1,797	53,1%
11	7,10	230	2,012	46,9%
Összesen	6,82	511	1,911	100,0%

A *pénz jelentését* vizsgáló kérdésünkre, a 460 válaszoló tanuló 75%-a tudta többé-kevésbé helyesen megfogalmazni a pénz funkcióit, azaz egyet vagy kettőt megnevezett a fizetőeszköz, értékmérő és kincsképző funkciók közül, 25%-uk pedig különböző érzelmi töltetű válaszokat, illetve közhelyeket, esetleg értelmetlen megfogalmazásokat adott. (2. ábra).

A két vizsgált évfolyam válaszai között a – Khi-négyzet próba alapján -- *nincs szignifikáns különbség*, de a 11-edikesek valamivel nagyobb arányban (77% vs. 73%) tudtak elfogadható fogalom-meghatározást adni. A 2. ábrán jól látható, hogy a tanulók számára a pénz fizetőeszköz funkciója a közismert, a válaszadók közel két harmada kizárólag ezzel azonosította a pénz fogalmát, míg annak kincsképző funkciója mindössze 2% (10 tanuló) válaszaiban jelenik meg. Ez rámutat a pénzzel kapcsolatos tudatos magatartás erősítésének, a takarékoság, megtakarításokkal kapcsolatos ismeretek és attitűd formálásának fontosságára.

2. ábra. A pénz funkcióinak ismerete a vizsgált mintában.

- 1.B) Feltételeztük, hogy a pénzügyi fogalmak ismerete (ami feltétele a pénzügyekben való jobb tájékozódásnak), pozitív összefüggésben van a takarékosági hajlandósággal, és
- 1.C) azok, akik úgy tartják magukról, hogy jobban bánnak a pénzzel, jobban birtokában vannak a pénzügyi ismereteknek is.

Annak ellenére, hogy a pénz kincsképző funkcióját elenyésző számban nevezték meg a tanulók, a mindennapi pénzkezelési szokásaikban a takarékoság mégis valamilyen módon jelen van. A megkérdezett tanulók 90%-a meglepő módon igennel válaszolt arra, hogy szokott-e takarékoskodni, és ők a pénzügyi fogalmak ismerete terén valamivel jobb eredményt tudnak felmutatni (6,94-es átlaggal), mint azok, akik a takarékoskodásra nemleges választ adtak (6,39-es átlag). Az ANOVA a tanulók takarékoskodása és pénzügyi fogalmak ismerete között szignifikáns (Szig=0,035) összefüggést mutat (2. táblázat)

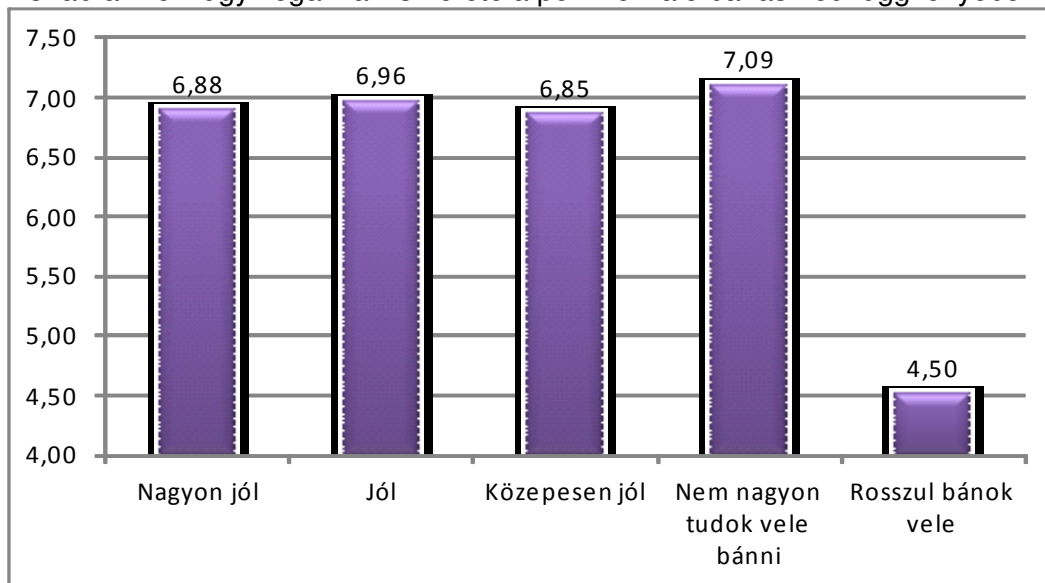
2. táblázat. Pénzügyi fogalmakra adott helyes válaszok átlaga a takarékoskodás szerint

Pénzügyi fogalmak - helyes válaszok átlagos száma				
Szoktál takarékoskodni	Átlag	N	Std. Szórás	%
Igen	6,94	447	1,737	90,0%
Nem	6,39	54	2,193	10,0%
Összesen	6,88	501	1,797	100,0%

A pénzügyi ismereteket a már említett kilenc fogalom értelmezésével mértük, az átlagok 7-körűliek, egyedül azok eredményei „lógna ki a sorból”, akik a „rosszul bánnak vele” választ adták, ők átlagosan mindössze 4-5 fogalmat ismernek pontosan (3. ábra). Ez azonban mindössze 6 főt jelent, és a standard

szórás értéke (3,51) is jelentősen nagyobb esetükben, mint a többi kategóriában (1,68-2,14 közötti értékek).

3. ábra. Pénzügyi fogalmak ismerete a pénzzel való bánásmód függvényében

Mindezek alapján az 1. B) hipotézis igazolást nyert, azonban az 1.C) hipotézist csak részben tudtuk alátámasztani. Bár a tanulók takarékoskodása és a pénzügyi fogalmak ismerete között szignifikáns összefüggés van, azok, akik úgy tartják magukról, hogy jobban bánnak a pénzzel, nem feltétlenül vannak jobban birtokában a pénzügyi ismereteknek is.

2. Feltételeztük, hogy akiknél a pénzügyekről való családi diskurzus gyakoribb azok

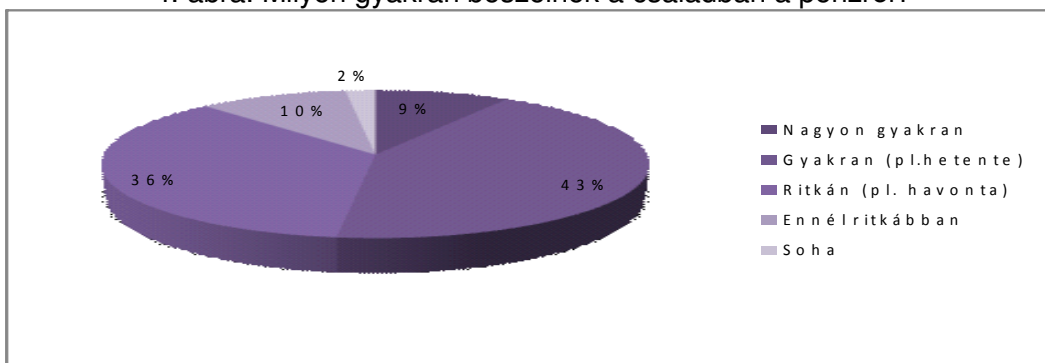
A) elégedettebbek saját és családjuk anyagi helyzetével,

B) úgy értékelik, hogy jól bánnak a pénzzel,

C) jobban birtokában vannak a pénzügyi ismereteknek.

A tanulók döntő többsége (88%) arról számolt be, hogy a családban, heti-havi rendszerességgel, vagy még gyakrabban beszélnek a pénzügyekről (4. ábra).

4. ábra. Milyen gyakran beszélnek a családban a pénzről?

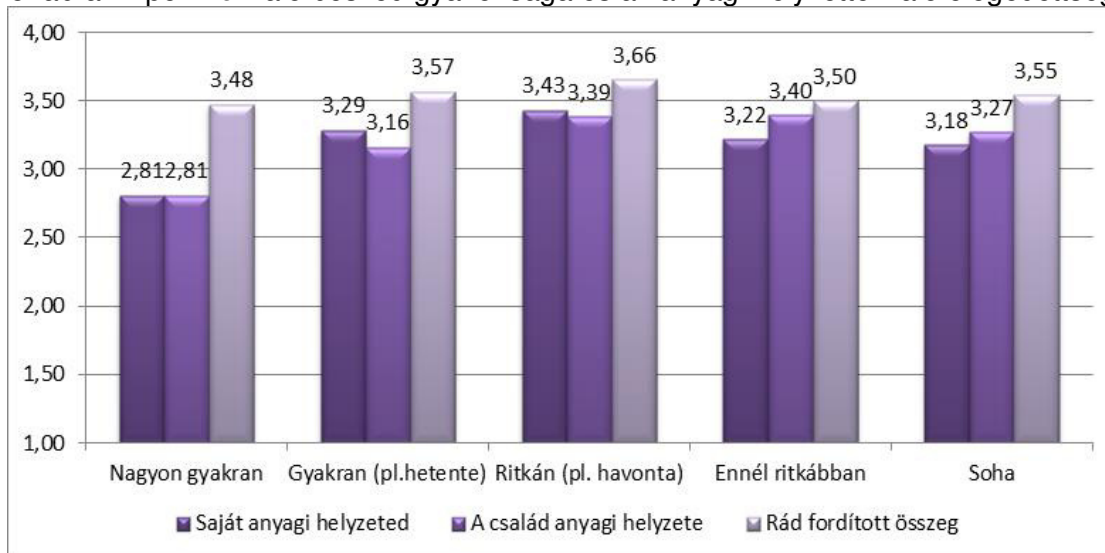

Eredményeink szerint azok, akik nagyon gyakran beszélnek a családban pénzügyekről, kevésbé elégedettek mind a saját, mind a családjuk anyagi helyzetével, mint azok, akiknél a pénzről való beszélgetés ritkábban fordul elő (5.ábra), az anyagi helyzettel való elégedettség negatív összefüggésben van a pénzről való beszélgetés gyakoriságával.

Az elégedettséget közép-re rendezett, négyfokozatú skálán mértük (ahol 1=teljesen elégedetlen, 2=inkább elégedetlen, 3=inkább elégedett, 4=teljesen elégedett). A pénzügyekről nagyon gyakran beszélgetők esetében a nagyobb szórásértékek a válaszok nagyobb szóródását, jelentősebb egyéni különbségeket mutatnak (a standard szórás értékei: 1,15 és 1,09, míg a többi kategóriában 0,65-0,98 között vannak; a teljes minta esetében pedig 0,80-0,81). A három alatti átlagok az inkább elégedett és inkább elégedetlen válaszok közötti átlagos értéket mutatnak. Mindez összefügghet azzal, hogy a pénzről való gyakoribb beszélgetés éppen a pénzügyekkel kapcsolatos problémákról és nehézségekről szól. A két változó közötti kapcsolat mindkét esetben szignifikáns (ANOVA szig=0), a kapcsolat erősségét mutató szóráshányados=0,21 mind a két esetben.

Ezek alapján az 2.A) hipotézis nem igazolódott be: azok a legelégedetlenebbek mind a saját, mind a család anyagi helyzetével, akik nagyon gyakran beszélnek a családban a pénzügyekről. További érdekes eredmény, hogy a tanulónak a közvetlenül rájuk fordított összeggel való elégedettsége, nem függ a pénzről való beszélgetés gyakoriságától, s ezzel sokkal inkább elégedettek minden kategóriában, mint általában a saját illetve családjuk anyagi helyzetével.

5. ábra. A pénzről való beszéd gyakorisága és az anyagi helyzettel való elégedettség

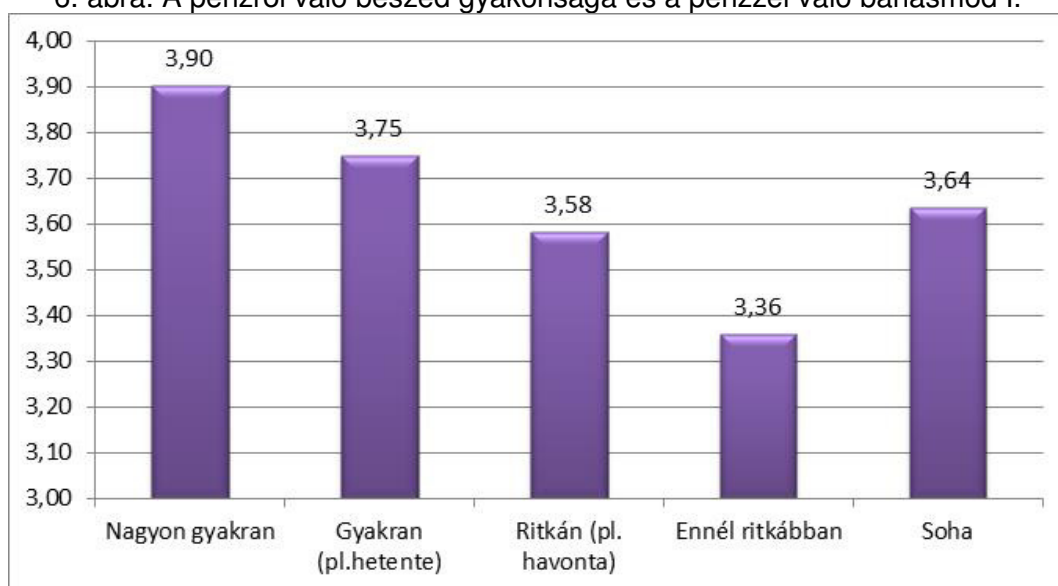

A pénzzel való bánásmódot egy 5-fokozatú skálán ítélték meg a diákok, ahol az egyes számok jelentése az alábbi volt:

5. Nagyon jól
4. Jól
3. Közepesen jól
2. Nem nagyon tudok bánni vele
1. Rosszul bánok vele

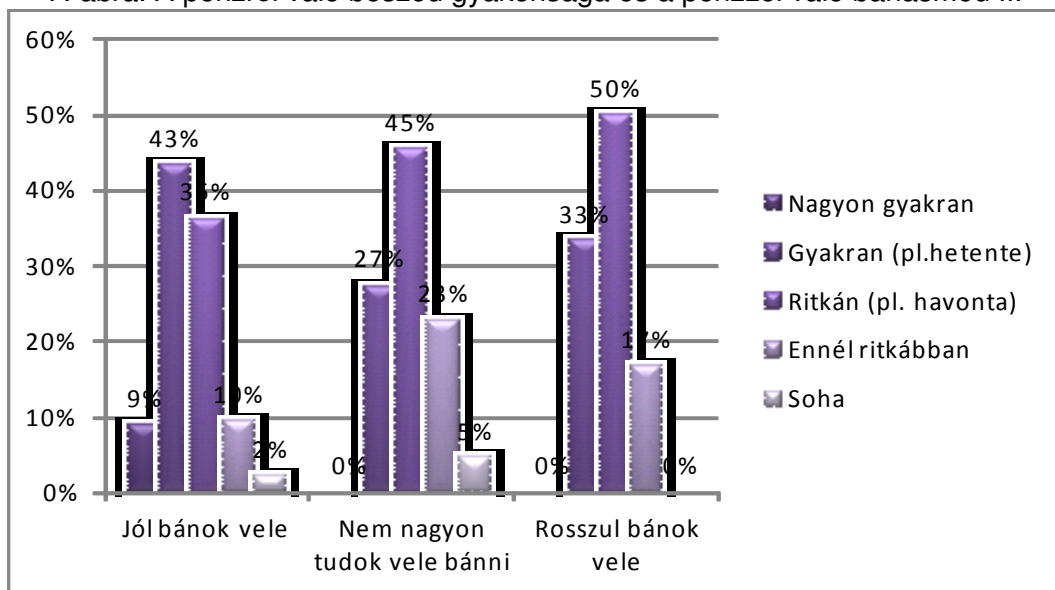
A válaszok átlaga a teljes a teljes mintára nézve 3,66; ez a jól és közepesen jól bának a pénzzel válasz között van. Az eredmények azt mutatják, hogy *egyértelműen azok értékelik úgy, hogy legjobban bánnak a pénzzel, akik gyakran vagy nagyon gyakran beszélgetnek a családban a pénzügyekről.* A „soha” választ adók eredményei itt is „kicsit kilógnak a sorból”, ők bevallásuk szerint jobban bánnak a pénzzel, mint a pénzügyekről ritkán beszélgetők (6. ábra). Vegyük azonban figyelembe, hogy ők mindössze a minta 2%-át teszik ki, (összesen 11 fő), és a válaszok szórása is esetükben a legnagyobb, 0,924, szemben a többiek 0,700-0,851 közötti standard szórásértékével. A kapcsolat szignifikáns a két változó között (ANOVA szig.=0,005), a kapcsolat erősségét mutató szóráshányados értéke 0,173, gyenge kapcsolatot jelez.)

6. ábra. A pénzről való beszéd gyakorisága és a pénzzel való bánásmód I.

Az összefüggést fordítva vizsgálva is hasonló eredményt kapunk. Akik nem nagyon tudnak bánni, vagy rosszul bánnak a pénzzel, azok döntő többsége (73% illetve 67%) ritkán vagy soha nem beszélgetnek a családban pénzügyekről, és nincs köztük olyan, aki nagyon gyakran választ adott volna. Ezzel szemben, *akik (nagyon vagy közepesen vagy) jól bánnak a pénzzel, azok 52%-a nagyon gyakran vagy gyakran beszélget a pénzről, és csak 12%-uk adott havinál ritkábban vagy soha választ (7. ábra).*

7. ábra. A pénzről való beszéd gyakorisága és a pénzzel való bánásmód II.

Ezek az eredmények *alátámasztják a 2.B) hipotézist*, a pénzről való diskurzus gyakorisága és a pénzzel való jó bánásmód között pozitív összefüggés van.

Előzetesen megemlítettük, hogy a szülőknek nagy hatása van e korosztály pénzügyi magatartására. Akkor, amikor ebben a korosztályban gyakori szülői panasz, hogy nem találják meg a hangot gyermekeikkel, érdemes figyelni erre az eredményre: kínálkozik egy témakör, amely lehetőséget ad a beszélgetésre.

A kérdésre adott válaszok értékelése kapcsán kiderült, hogy *a pénzügyi fogalmak ismerete nem függ a pénzről való beszélgetés gyakoriságától*, a 9 vizsgált fogalomra vonatkozóan minden kategóriában 6,6 – 6,9 között van a helyes válaszok átlaga (3. táblázat). *Tehát a 2.C) hipotézisünk nem igazolódott be*. Ez azt a kérdést veti fel, hogy vajon miről is beszélgetnek a családdal a fiatalok a pénz kapcsán, illetve azt a feltételezésünket erősíti, hogy valószínűleg a gondok, problémák, nehézségek megosztása folyhat, s nem a pénzügyi ismeretek megosztása, tudatosítása.

3. táblázat. Pénzügyi fogalmak ismerete a pénzről való beszélgetés gyakorisága függvényében

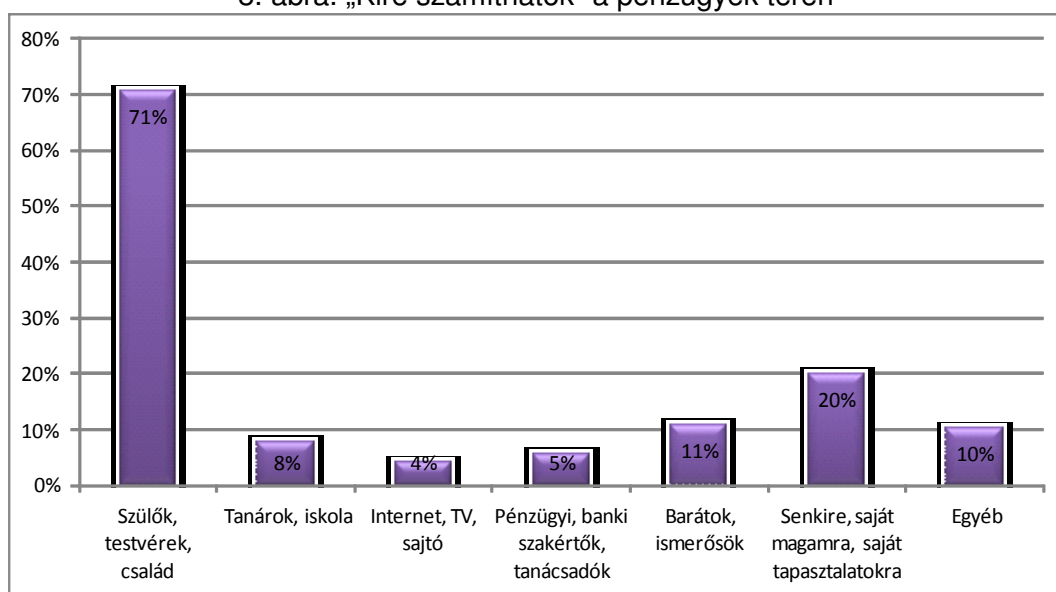
Pénzügyi fogalmak - helyes válaszok átlagos száma				
Beszélgetés a pénzről a családban	Átlag	N	Std. Szórás	%
Nagyon gyakran	6,75	44	1,894	8,70%
Gyakran (pl. hetente)	6,79	215	1,934	42,70%
Ritkán (pl. havonta)	6,93	184	1,847	36,50%
Ennél ritkábban	6,66	50	1,955	9,90%
Soha	6,55	11	2,382	2,20%
Összesen	6,82	504	1,906	100,00%

A 2.A-B-C hipotézisekhez kapcsolódóan a változók mérési szintje megengedte, hogy a köztük feltételezett összefüggéseket *Pearson-féle korrelációs hányadossal* is megvizsgáljuk, a korrelációs számítás alátámasztja eddigi eredményeinket.

3. A) Feltételeztük, hogy a tanulók többsége általában a szülei segítségre számít abban, hogy megtanuljon, a pénzzel jobban bánni, és
B) akiknél a pénzügyekről való családi diskurzus gyakoribb, azok feltehetően leginkább a szülők segítségére számítanak a pénzzel való bánásmód megtanulásában.

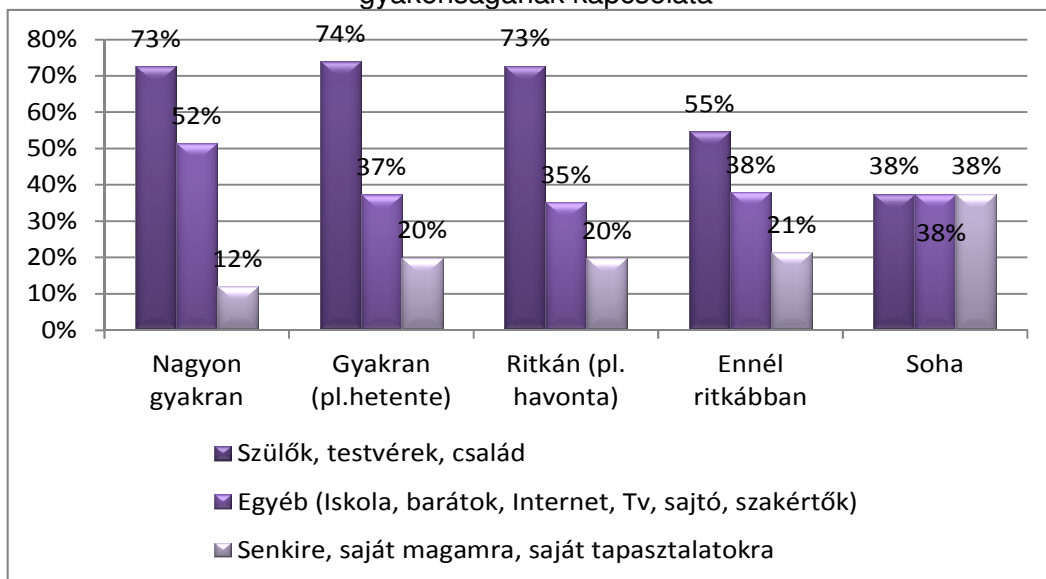
Nyitott kérdésekkel kerestük a választ arra, hogy a tanulónak mire lenne ahhoz szüksége, hogy jobban bánjanak a pénzzel, és kinek a segítségére számítanak ebben. A válaszok alapján kategóriákat alakítottunk ki, ahol egy tanuló válasza több kategóriát is lefedhetett (pl. szülők és tanárok). A *tanulók elsősorban* – részben, vagy teljes mértékben – *szüleik segítségére számítanak* abban, hogy jobban tudjanak a pénzzel bánni, 71%-uk nyilatkozott így, míg 20%-uk a saját tapasztalataira (is) hagyatkozik, és meglepő módon mindössze 4%-uk nevezte meg az internetet és TV-t. (8. ábra)

8. ábra. „Kire számíthatok” a pénzügyek terén

A válaszadók 52%-ának családjában legalább heti rendszerességgel (gyakran vagy nagyon gyakran) beszélgetnek a pénzügyi dolgokról, és mindössze 2% mondta azt, hogy ez soha nem téma. Azok, akik rendszeresen beszélgetnek a családban a pénzről, sokkal inkább számítanak szüleik segítségére, csaknem kétszer annyi (73% illetve 74%) az arányuk, szemben azokkal, akik családjában nagyon ritkán vagy soha nincs szó a pénzről (55 illetve 38%). Továbbá azok közül, akik soha nem beszélgetnek a családban pénzügyekről, majdnem kétszer annyi azoknak az aránya, akik elsősorban saját magukra kívánnak támaszkodni a pénzügyekben (38% szemben a többi kategória 12-21%-ával). (9. ábra)

9. ábra. „Kire számíthatok” a pénzügyek terén és a pénzről való beszéd gyakoriságának kapcsolata

Mindez *alátámasztja a 3.A) és B) hipotézist*, miszerint a tanuló többsége elsősorban a szülei segítségére számít abban, hogy megtanuljon a pénzzel bánni, és ez még inkább jellemző azokra, akiknek családjában gyakrabban, legalább havonta beszélgetnek pénzügyekről.

Összegzés

A pénzügyi kultúrát a tudatosság, az ismeretek és a viselkedések kombinációja határozza meg, ezekre együttesen van szükség a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához, az egyéni pénzügyi jólét eléréséhez. Ezért tettük kutatásunk fókuszába az – eddig viszonylag ritkán vizsgált – pénzügyi önismeretet, az ezt mindenképpen befolyásoló pénzügyi szocializációt, s az ehhez kapcsolódó gondolkodási és viselkedésmintákat.

Kutatásunkban egyrészt bebizonyosodott, hogy meglepő módon a megkérdezett tanulók körében a takarékoság elfogadása valamilyen módon jelen van, és a pénzügyi fogalmak ismerete, ami feltétele a pénzügyekben való jobb tájékozódásnak, pozitív összefüggésben van a takarékosági hajlandósággal. S bár a tanulók döntő többsége azt állította, hogy szokott takarékoskodni, összességében gondolkodásuk előterében elsősorban a pénz fizetőeszköz funkciója áll.

A tanulók pénzügyi ismeretei jobbak az iskolai évek, illetve életkoruk *előre haladtával*, az idősebb, felsőbb évfolyamra járó tanulók több, pontosabb pénzügyi ismerettel rendelkeznek, ez természetesen összefüggésben áll a közoktatás keretein belül kapott ismeretek bővülésével. Ugyanakkor a diákok jelentős része nem hasznosítja ezt a tárgyi tudását a mindennapokban és azok, akik azt nyilatkozták, hogy nem nagyon tudnak a pénzzel bánni, semmivel sem állnak rosszabbul a pénzügyi ismeretek terén, mint a pénzzel – legalábbis saját

bevallásuk szerint – jól bánó társaik. Mindez összhangban van az OECD kutatás eredményével: a magyarokra nemzetközi összehasonlításban átlag feletti pénzügyi alapismeretek és jóval átlag alatti pénzügyi magatartás a jellemző.

Elmondhatjuk tehát, hogy nem az ismeretek azok, amelyek elsősorban hatással vannak a pénzügyi magatartásra, és ez felveti azt a kérdést is, hogy azok az ismeretek, amiket kapnak, vajon mennyire vannak kapcsolatban a hétköznapi élet feladataival? Tudatosítanunk érdemes, hogy *önmagában a pénzügyi ismeretek fejlesztése nem elég, nagyobb figyelmet kell fordítani a továbbiakban a pénzzel kapcsolatos pozitív attitűdök, a tudatos pénzügyi viselkedés kialakítására.* A pénzzel kapcsolatos tudatosság erősítése során szükség van a fizetőeszköz funkcióhoz kapcsolódó magatartásminták fejlesztésére, és a pénz kincsképző és értékmérő funkcióinak tudatosítására is.

Kutatásunk is alátámasztja azt, amit már korábbi kutatások is bizonyítottak: a tanulók pénzügyi viselkedését alapvetően a szülői minták, az otthon látottak alakítják. A megkérdezettek többsége elsősorban a szülei segítségére számít abban, hogy megtanuljon a pénzzel jobban bánni. Ez inkább jellemző azokra, akik családjában rendszeresen (legalább havonta) beszélgetnek pénzügyekről, mint azokra, akik családjában ritkán vagy soha nincs szó a pénzről. Eredményeink szerint a pénzzel való jó bánásmód feltételezése és a pénzügyekről folyó családi diskurzus gyakorisága között pozitív összefüggés van: azok, akik gyakran beszélgetnek pénzügyekről a családban, egyértelműen úgy értékelik, hogy jobban bánnak a pénzzel, ez azonban nem jelenti sem azt, hogy jobban birtokában lennének a pénzügyi ismereteknek, sem azt, hogy elégedettebbek is a családjuk anyagi helyzetével. Fontos tanulsága kutatásunknak ugyanakkor az is, hogy azok többségének a családjában, akik saját bevallásuk szerint nem nagyon tudnak bánni a pénzzel, vagy rosszul bánnak vele, ritkán vagy soha nem beszélgetnek pénzügyekről. A szülő szerepe tehát abban is megnyilvánul, hogy beszélgetnek-e otthon a család pénzügyi helyzetéről, és egyben felveti a – követendő – szülői példa fontosságát is.

Nagyon érdekes tény, hogy ha a tanulókat érdekli a pénzügyi ismereteik fejlesztése, akkor a szülők is érdeklődővé válnak. A Szent István Egyetemen tartott pénzügyi tudatosság kurzus fontos tanulsága, hogy a szülők is szívesen részt vettek a tanulók számára szervezett Nyílt napon (Mészáros, 2012).

A kutatás kérdésként fogalmazta meg azt, hogy azokban a családokban, ahol gyakori téma a pénz, voltaképpen miről szól ez a beszélgetés? Mivel a pénzről való gyakori beszélgetés nem jár együtt az anyagi helyzettel való elégedettséggel, joggal feltételezhető az, hogy az inkább a pénzügyi problémák, nehézségek körül forog, és nem az optimális befektetések kiválasztása a témája. Ennek, valamint a pénzügyi magatartással való kapcsolatának a vizsgálata, egy további kutatás témája lehet.

Irodalomjegyzék

- Atkinson, A., & Messy, F. (2012). *A pénzügyi kultúra mérése*. Az OECD/Nemzetközi Pénzügyi Képzési Hálózata (INFE) kísérleti kutatásának eredményei. OECD Pénzügyi, Biztosítási és Magán-nyugdíjpénztári Műhelytanulmányok, 15. sz. OECD Publishing.
- Bacher J. (2012). *Mennyire érdeklik a fiatalokat a pénzügyek?* A Napi Gazdaság, Fiatalok és a pénz konferenciáján (2012. május 30-án) elhangzott előadás.
- Furnham, A. (1984). Many sides to the coins. The psychology of money usage. *Personality and Individual Differences*, 5 (5), 501-509.
- Furnham, A., & Argyle, M. (1998). *The Psychology of money*. London: Routledge.
- Halász L., Hunyady Gy., & Marton L. M. (1979). *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Budapest: Akadémiai.
- Husz E., & Szántó Z. (2011). Mi a pénzügyi kultúra? In Czakó Á., Husz I., & Szántó Z. (szerk.), *Meddig nyújtózkodjunk? A magyar háztartások és vállalkozások pénzügyi kultúrájának változása a válság időszakában* (pp. 9-14). Budapest: BCE; Nemzeti Innovációs Hivatal.
- Klontz, B., Klontz, T., & Kahler, R. (2008). *Gazdagságra hangolva - Hogyan írhatod újra rejtett pénzügyi forgatókönyveidet?* Budapest: Bagolyvár Könyvkiadó.
- Kovács I. É., Mihály N., Mészáros A., & Madarász I. (2013). A pénzzel kapcsolatos attitűd és különböző demográfiai változók kapcsolatának vizsgálata magyar egyetemi hallgatók mintáján. *Közgazdász Fórum*, (1), 37-58.
- Mellan, O. (1997). *Barátságban a pénzzel*. Budapest: Helikon.
- Mészáros A. (2012). Pénzügyitudatosság-képzés a Szent István Egyetemen. In Fülöp M., & Szabó É. (szerk.), *A Pszichológia, mint társadalomtudomány* (pp. 401-421). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Roberts, J. A., & Sepulveda, C. J. (1999). Demographics and money attitudes: a test of Yamauchi and Templer's money attitude scale in Mexico. *Personality and Individual Differences*, 27 (1), 19-35.
- Rosenberg, M. J. (1960). Cognitiv reorganisation in response to the hypnotic reversal attitudinal effects. *J. Pers.*, 28 (1), 39-63.
- Selfridge, R., & Sokolik, S. (1975). A comprehensive view of organisational management. *MSU Business Topics*, 23 (1), 46-61.
- Tang, T. L. P. (1993). The meaning of money: extension and exploration of the Money ethic Scale in a sample of University students in Taiwan. *Journal of Organizational Behavior*, 14, 93-99.
- Tang, T. L. P. (1997). Attitudes toward money and demographic variables as related to income and life satisfaction. *International Colloquium of Economic Psychology*, (1), 256-266
- Yamauchi, K., & Templer, D. (1982). The development of a money attitude scale. *Journal of Personality Assessment*, 46, 522-528.